

DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2021.1\(35\).246736](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2021.1(35).246736)

УДК 141.131

Інна Савинська

У ПОШУКАХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ ДІАЛОГУ «DE CONSOLATIONE PHILOSOPHIAE» СЕВЕРИНА БОЕЦІЯ

У статті представлено дослідження різноманіття літературних форм та жанрів філософської роботи Северина Боеція «Розрада від Філософії». Серед яких сатура, розрада, протреттик, солілоквій та діалог. Особлива увага приділена образу дами Філософії, що був сформований Боецієм під впливом греко-римської міфології, античної філософії Платона, Луція Аннея Сенеки, Марціана Капелли та Августина Аврелія. Стилїстика діалогічної форми «Розради» дозволяє розгорнути лікувальну терапію з пригадування власного Я на тлі неоплатонічного сходження від *vita activa* до *vita speculativa*. Ідеї, що викладені у «Розраді» Боеція знайдуть своє продовження в роботах відомих філософів Середньовіччя та Нового часу.

Ключові слова: *втіха, протреттик, солілоквій, діалог, неоплатонічне сходження, дама Філософії.*

I**Історична доля тексту**

Філософія доби пізньої Античності – це особлива стилїстика текстів, що приваблює читачів різних епох красою літературних форм та художніх засобів. Кожен текст, що повністю або частково дійшов до нашого часу, завдячує своїм існуванням численним копіям, перекладачам та бібліотекарям. Саме вони підтримували буття ідей та концепцій у формі сувоїв пергаменту протягом багатьох століть. Окрім переписування, був ще один спосіб зберегти текст – покласти його на музику. Тоді він ставав частиною усної народної творчості, а його автор здобував вічну славу не лише у сфері літератури, але й музичного мистецтва. Прикладом такої долі тексту є робота «Розрада від Філософії», відомого римського філософа-неоплатоніка, що жив на зламі V та VI століть – Аніція Манлія Торквата Северина Боеція, знатного патриція, міністра офіцій¹ при дворі остготського короля Теодоріха, християнського теолога, музикознавця (*musicus*), перекладача та коментатора текстів Аристотеля, Порфирія та Евкліда. За часів раннього Середньовіччя поетична частина «Розради» увійшла до пісенного циклу й виконувались під акомпанемент тогочасних музичних інструментів: цитри, тібії та ліри, а у період високого Середньовіччя – латинської гітари.

Історія появи одного з найпопулярніших текстів Середньовіччя позначена життєвою драмою його автора, що був несправедливо

засуджений² та ув'язнений в фортеці Кальвенцано, неподалік міста Тицино (антична назва італійського міста Павія). За декілька місяців до своєї страти Боецій створив роботу, яка своєю стилїстикою і яскравою символікою колеса Фортуни та образу дами Філософії, що втішає, стане літературним взірцем для Франческо Петрарки («Про засоби проти будь-якої Фортуни»), Данте Аліг'єрі («Божественна комедія», «Vita Nova», «Бенкет») та Гільома де Лоріса і Жана де Мена, який перекладав «Розраду» на старофранцузьку («Роман про Троянду»), а її стоїчний дух підтримає Томаса Мора у тауерській в'язниці та надихне на створення роботи «Діалог Розради зі Скорботою» («*A Dialogue of Comfort against Tribulation*»). Однією з причин неймовірної популярності «Розради» є призначення самої роботи. За висловом англійської дослідниці Рівки Зім³, робота Боеція спрямована проти «хаосу та тиранії», її ціль – «дисциплінувати розум», розладнаний почуттями [Zim 2014: 21–22].

Боецієва «Розрада» стане популярною і серед перекладачів з латини на давні діалекти італійської, французької, німецької та англійської мови. Здебільшого це були вільні переклади, далекі від латинського оригіналу, але зрозумілі, вони здобували швидку популярність в народній культурі. Найпопулярніші переклади з багатьох, що дійшли до нашого часу: на англосаксонську – короля Альфреда Великого (IX ст.), на середньоанглійську – поета Джеффрі Чосера (XIV ст.) та на ранню сучасну англійську – королеви Єлизавети I (XVI ст.).

У своєму перекладі король Альфред суттєво спростив стиль «Розради» та доповнив його власними теологічними роздумами, що в подальшому вплинуло на формування давньоанглійської християнської поезії. Переклад королеви Єлизавети вважається філологічним та є результатом її аристократичного дозвілля – вправлення у вивченні давніх мов та захоплення ідеями гуманістів. Переклад, здійснений Джеффрі Чосером, знаним автором «Кентерберійських оповідань», також не вирізняється відповідністю оригінальному тексту. В більшій мірі це непрямий переклад-глушення або коментар на роботу Боеція, яким Чосер зробив внесок у формування розмовної англійської мови того часу. Відсутність відповідників у рідній мові для перекладу деяких слів з латинського тексту Боеція ініціювала появу неологізмів в середньоанглійській. Так, у фрагменті 15, II частини III книги для позначення латинського слова «*garrula*» – «балакучий» або «щебетливий» з'явилося нове слово – «*twitereth*» (з якого походить сучасне англійське слово *twitter*). «*Quae canit altis garrula ramis. Ales caeae clauditur antro...*» (Пташка, щебетлива високо на гілці, замовкає у клітці... – пер. І. С.) [Chaucer 1899: 56]. Окрім того, образ пташки, ув'язненої в клітці, буде використаний Чосером в «Кентерберійській» новелі «Розповідь

Економа про ворону».

Особливу роль відіграє «Розрада» й у викладанні в перших європейських університетах XIII століття, зокрема в Парижі та Болоньї. Її текст стане одним з основних на заняттях з граматики, завдяки ньому розвивало свою літературну майстерність не одне покоління студентів *facultas artium* (артистичного факультету).

II

Різноманіття літературних форм та жанрів

У своїй роботі, що складається з п'яти книг, Боецій змальовує двох головних персонажів: учня-філософа та даму Філософію, яка з'являється заспокоювати свого несправедливо засудженого підопічного у в'язницю. Вона підтримує в'язня, що впав у відчай, враз забувши всі настанови практичної філософії. Розрада, яку надає Філософія, виражена через художні засоби поезії та прози, дидактичні повчання та діалоги. Вибір яскравої палітри літературних жанрів дозволив написати знакову картину римської літератури та філософії пізньої Античності, де інтерпретація кожної деталі дозволяє дістатися греко-римської бібліотеки Боецієвого натхнення.

Satura

1. Текст «*Розради від Філософії*» написаний у формі *satura (samy?pu)*. Словом «сатура» римляни позначали суміш або поєднання: у кулінарії – страв, з різних видів продуктів, у римському законодавстві – законів, що складаються з інших законів, у релігійних обрядах – плодів першого урожаю, що на жертівній тавці (*lanx satura*) лишалися в храмі богині Церери, в усній творчості – драматичного перформансу з музикою та танцем. У літературі ж сатурою позначають вільне поєднання різноманітних стилів, форм, різнорозмірних віршів, тем в одному творі чи збірці.

Першим, хто використав форму сатури був римський поет Еній (III–II ст. до н. е.). Свою збірку він назвав «*Saturarum libri*» («Сатура»), оскільки в ній поєднані вірші різного розміру, переважно повчально-розважального характеру. Втім в історії літератури «батьком» сатури вважають елліна Гая Луцилія, поета, що жив у Римі у II ст. до н. е. Луцилій писав вірші *викривального характеру* в стилі «грецької комедії», називаючи свої збірки «*Satura*». Пізніше за ним закріпилась назва сатирика, яка, ймовірно, виникла від запису латинського слова *satura* грекою – *σατυρα*. Традицію сатури, як «викривальної поетичної сатири», довершили Луцилій, Гораций, Персій та Ювенал.

Поряд з віршованою сатурою на початку I ст. до н. е., завдяки Марку Теренцію Варрону, з'явилась ще одна форма сатури⁴ – *satura menippea*.

Ця техніка написання робіт названа ім'ям філософа-кініка Меніппа з Гадали (III ст. до н. е.), її особливістю було *поєднання прози і поезії в одному тексті*, якому не завжди був властивий комедійно-іронічний характер. Яскравим прикладом використання цієї форми сатури є робота неоплатоніка IV–V ст. Марціана Капелли⁵ «Про шлюб Філології та Меркурія», яка, на думку британського теолога та філософа Генрі Чедвіка⁶, стала взірцем меніппової сатури (сатири) та джерелом сюжетних ліній для «Розради» Северина Боеція [Chadwick 1981: 224]. Автор «Розради» у своїй сатурі поєднує літературні форми елегійної поезії та прози, використовує діалоги та монологи. Його текст схожий на гру симфонічного оркестру в якому ідеї філософських школи пізньої Античності, немов би музичні інструменти, гармонійно звучать під керівництвом диригента-неоплатоніка.

Consolatio

2. Літературна техніка сатури включена Боецієм у *жанр «consolatio»* (розрада), що був особливо популярний у римській літературі. *Розради присвячували близьким та друзям у випадку життєвих негараздів та тяжких втрат*. Зокрема *Цицерон* після смерті своєї дочки Туллії написав «Розраду до самого себе», текст якої не зберігся до нашого часу, але міг бути відомий Боецію. Також у жанрі розради полюбляв писав один із знакових для Боеція філософів – *Сенека*: «*De Consolatione ad Marciam*» («Розрада до Марції»), «*De Consolatione ad Polybium*» («Розрада до Полібія»), «*De Consolatione ad Helviam Matrem*» («Розрада до матері Гельвії»), яку філософ-стоїк створив, щоб заспокоїти власну матір, схвильовану його висланням на Корсику за правління імператора Клавдія. Греко-римський жанр розради був доповнений Боецієм філософськими роздумами. Робота Боеція – це розрада Філософії для того, хто шукає заспокоєння у роздумах та знаннях про світобудову.

Proptreptic

3. Окрім жанрової стилістики «розради», текст Боеція також близький до *протрептика* – *жанру античної літератури, що запрошує до вивчення, переважно практичної філософії*. Найдавніший «Протрептик», відомий історикам Античності, належить Аристотелю і присвячений правителю Кіпру – Фемізону для якого і формувався в тексті образ правителя-філософа, що веде споглядальне життя. Ця рання робота Стагірита, можливо написана в Академії Платона⁷, була реконструйована англійським філологом-класиком Інгремом Байуотером в XIX ст. з робіт давніх авторів, здебільшого «Протрептика» неоплатоніка Ямвліха, де містяться уривки та цитати з втраченої Аристотелевої роботи. Відновлений

текст демонструє аристотелівську версію платонізму й розвиває основні ідеї Платонового діалогу «Євтидем». У «Протрептику» Стагірїт формує низку положень про важливість занять філософією, оскільки її практична мудрість або розсудливість сприяє справжньому баченню речей: тренує вміння відрізнити благо від зла та відкриває *єдиний істинний шлях*, що веде до евдемонії – активне споглядальне життя.

Безперечно, Боецій як перекладач Аристотеля, був знайомий з «Протрептиком» Стагірїта. Боецієва «Розрада» має протрептичний характер, адже саме до філософії звертається автор, щоб здобути заспокоєння від політичних перипетій і віднайти щастя у споглядальному житті.

Soliloquium

4. У «Розраді» Боецій розгортає розмисл на самоті в якому знання, здобуті завдяки вивченню текстів філософів, проходять перевірку життям. Автор досліджує, чи здатні філософські поняття описати його власний життєвий досвід, прояснити сутність його особистої драми. Ідея такої внутрішньої розмови вказує на близькість тексту «Розради» до діалогу «Soliloquia», відомого середньовічного теолога – Августина Аврелія. Для Боеція Августин був вчителем, важливим провідником у сферу теологічних питань. Отже не дивно, що і між двома текстами можна провести змістовні паралелі.

Літературний жанр *soliloquium* означає розмову з самим собою, що художньо обрамлена Августином в діалог з власним Розумом. Роботи Августина та Боеція розпочинаються з розмислів про самих себе, які автори занотовують. Під час їх занурення у самих себе твориться внутрішній діалог: у Августина – з голосом Розуму, у Боеція – з дамою Філософією. Августин пише, «*Volventi mihi multa ac varia tecum diu, ac per multos dies sedulo quaerenti memetipsum ac bonum meum, quidve mali evitandum esset; ait mihi subito, sive ego ipse, sive alius quis extrinsecus, sive intrinsecus, nescio [...]*». («Під час того, як я довго та різнобічно примислював багато речей, досліджуючи як самого себе і своє благо, так і те зло, якого мені слід уникати, раптом я почув голос. Чи це був я сам, чи хтось інший, в середині мене, чи ззовні – я не знаю [...]» – I. C.). [Augustini, Soliloquiorum, Liber I, 1.1]. Схожий пасаж зустрічаємо і на початку прозового тексту Першої книги «Розради»: «*Haec dum tecum tacitus ipse reputarem querimoniamque lacrimabilem stili officio signarem adstitisse mihi supra uerticem uisa est mulier reuerendi admodum uultus [...]*» (Поки я так ось сам із собою подумки розмірковував і, довіряючи стилосові, списував ті слізні жалощі, наді мною, здалося мені, стала вельми поважна з виду жінка [...]) (пер. Андрія Содомори)

[Boethius, Philos. Cons. I, (5)].

Ця літературно виражена ідея внутрішньої розмови, традицію якої розпочинає Марк Аврелій, переймає Августин Аврелій та продовжує Северин Боецій, закладе основи для появи медитації як філософського жанру Середньовіччя та Нового часу.

Dialogus

5. Жанрове різноманіття «Розради від Філософії» доповнене Боецієм *філософським діалогом*. Сучасний американський професор літератури Сет Лерер⁸ пропонує кваліфікувати жанр Боецієвої «Розради» як власне діалог. «Це дуже знаково, що Боецій розпочинає і завершує свою кар'єру діалогами [...]». [Lerer 1985: 69]. На початку власної наукової діяльності Боецій написав коментар у жанрі діалогу на латинський переклад роботи Порфирія «*Isagoge*», виконаний Гаєм Марієм Вікториною та згодом запропонував свій переклад, який став взірцем схоластичної філософської мови. Підтримуючи погляд на «Розраду» як філософський діалог, сучасний британський філософ Джон Мейренбон⁹, додає, що діалог відбувається між «християнином Боецієм та не-християнкою Філософією».

На користь тлумачення «Розради» як діалогу свідчить і оформлення одного з її найдавнішого манускрипту-копії, що дійшов до нашого часу та зберігається у бібліотеці Ватикану. Він був створений в середині IX століття у Франції, в долині Луарі за взірцем італійського манускрипту раннього Середньовіччя [Parkes 1991: 260–261]. Французький манускрипт представлений в діалогічній формі. Більше того, текст учня Філософії на полях позначений латинською літерою *B* (Boethius), що вказує на традицію тлумачити цю роботу як автобіографічний діалог-рефлексію автора з характером дискурсивної терапії (*medicinae*).

Можна припустити, вибір Боецієм діалогічної форми зумовлений не лише її літературною привабливістю, а й прагненням продовжити платонівську філософську традицію у якій діалог – це метод пізнавальної терапії.

Діалогічна медитація також властива і роботам Сенеки, що здобув славу першого «психотерапевта» у літературі. Так у діалозі «*De tranquillitate animi*» («Про спокій душі») Серен просить Сенеку надати йому ліки від відрази (*nausea*), щоб здобути душевний спокій – *tran quil li ta tem* [Senecae, Dial. IX, II, (3)]. На що Сенека йому відповідає – спершу необхідно вивчити самого себе (*inspicere autem debemus primum nosmetipsos*) [Senecae, Dial. IX, VI, (1)]. Самопізнання – шлях до «одужання».

Сенека продовжує давню платонівську традицію – ставлення до філософії як терапії ума, що представлена в багатьох діалогах Платона,

наприклад, «Алківіад» І. Інструментом такої терапії виступає Сократова *маєвтика* як вміння ставити питання завдяки яким співбесідник «народжує» істинне знання.

Подібний образ лікувальної терапії зустрічається і у Боеція. Філософія у «Розраді» лікує розмислами: позбавляє розум свого учня від сум'яття та вчить бачити логічно впорядкований світ де все влаштовано гармонійно, справедливо та має свою доцільність. Вона використовує різноманіття наявних у неї літературних засобів: метафори, алегорії та порівняння. Зокрема, обіцяє «надати розуму крила» (*pennas etiam tuae menti*) [Boethius, *Philos. Cons. Philosoph. IV, I, (5)*], «протерти очі» (*lumina eius*) [Boethius, *Philos. Cons. I, II, (15)*], «надати засоби для зцілення» (*tuae fomitem salutis*) [Boethius, *Philos. Cons. I, VI, (50)*]. Разом з тим її інструментом виступає і силлогістика. Вона коригує неправильні судження учня, прояснює поняття шляхом їх точного визначення, що вказує на вплив Аристотелевих текстів з логіки, які перекладав Боецій. **Філософія наново вчить мислити впорядковано та послідовно – в цьому і полягає її терапевтична роль.**

Щоб провести правильне лікування, підібравши потрібні ліки (*medicantis*), на початку пацієнта чекає встановлення діагнозу: «*lethargum patitur commune inlusarum mentium morbum*» («летаргія, звичайна хвороба розладнаного ума» – *пер. І. С.*) [Boethius, *Consol. I, II, (10)*]. Розум втрапив цілісний погляд на світ, що завдає неабияких страждань через нерозуміння і щоб відновити спокій він має наново реконструювати власний світогляд. Але що ж спричинило цю недугу? Справжнім фактором послугували не зовнішні негаразди, які безумовно вивели з духовної рівноваги, а забуття або втрата власного Я («*quid ipse sis, nosse desisti*») [Boethius, *Consol. VI, (40)*]. І для його відновлення Філософія пропонує п'ять лікувальних актів психотерапії, різні за своєю складністю, що відповідають п'ятьом Книгам «Розради».

III

Образ Дами Філософії

Філософію Боецій описує як поважну даму (*mulier*), «з палаючими й над людську змогу проникливими очима; вона променіла самим життям, його невичерпною снагою – хоча й віком була настільки сповнена, що ніяк не вірилось, аби належала лиш нашому часові, ще й зросту невизначеного. Бо його мірою то із звичайними людьми рівнялась, а то, було враження, маківкою торкалась неба. [...] Були на ній шати із незнищеної, хоч із найтонших ниток з надзвичайною майстерністю виготовленої тканини [...]» (*пер. Андрій Содомора*) [Boethius, *Philos. Consol. I, (5–10)*].

Використання образу жінки, що з'являється перед головним героєм –

один із засобів античної літератури та філософії, що має багатівікову історичну трансформацію. Зокрема, **генеалогія цього давнього архетипу відсилає до:**

1. **грецької та римської міфології**, де **богиня Афіна (Мінерва)** уособлювала раціональне мислення або філософію та зображувалась із понадміру високим зростом та великим очима;
2. **діалогів Платона** (V–IV ст. до н. е.) «Бенкет» та «Критон». У «Бенкеті» згадується **філософіня Діотима** з Мантиней у ролі наставниці Сократа. Діотима вчила Сократа правильній думці завдяки маєвтиці. У діалозі з нею Сократ опинився у нетиповій для себе ситуації того, хто відповідає. Завдяки маєвтичній майстерності, Діотима допомогла Сократу розкрити природу бога Ерота і наблизила свого співбесідника до ідеї прекрасного. Діотима, «жінка, вельми обізнана у справах Еросу. Свого часу вона стала в пригоді атенцям, коли під час жертвоприношення перед загрозою чуми зуміла на десять років віддалити від Атен це лихо. Мене ж просвітила у справах любові» [Платон, *Бенкет*, 201С]. Дослідники не дійшли спільної думки щодо дійсного існування Діотими. Зокрема, англійська дослідниця Кетлін Вайдер¹⁰ вважає Діотиму реальною історичною постаттю, оскільки до цього часу ще не було висловлено переконливих аргументів, щодо фікції цього образу [Wider 1986: 44–45]. Одним із головних аргументів на користь історичності Діотими є спостереження, що Платон у своїх діалогах не вигадує, а згадує сучасників, моделюючи їхні промови та репліки. Натомість, контраргументом виступає гендерне зауваження, оскільки здебільшого чоловіки були причетні до навчання філософії у Стародавній Греції [George 2006: 3]. У свою чергу в «Критоні» Сократ переповідає свій віщий сон, перебуваючи у в'язниці. Йому наснилась **прекрасна і велична жінка в білому одязі**, що в поетичній формі сповістила день його смерті [Критон, 44 В];
3. **«Тускуланських бесід» та «Про оратора» Марка Тулія Цицерона** (II–I ст. до н. е.) в яких з'являється **образ філософії як матері та прародительки всіх наук**, «*ab oculis caliginem dispulit, ut omnia supera infera prima ultima media videremus*» (*пер. І. С.*), що прояснює наші очі аби ми мали змогу оглянути як те, що вгорі, так і те, що внизу [Cic. *Tusc. 1.64*].
4. **роботи Марціана Капелли** (IV–V ст.) **«Про шлюб Філології та Меркурія»**. Цей середньовічний підручник написаний у формі сатури, особливо популярний в період Каролінгського Відродження, в алегоричній формі переповідає головні ідеї семи дисциплін: граматики, діалектики, риторики, геометрії, арифметики, астрономії та гармонії.

Всі мистецтва представлені сестрами-дівицями (*vir gines dotales*), одягненими в ошатний одяг з відповідною символікою та особливостями зовнішнього вигляду. Наприклад, Граматика, відзначена довгими роками життя [Капелла, III, (424)], Риторика – високим зростом та сповнена впевненості [Капелла, IV, (223)], Діалектика має проникливий палаючий погляд [Капелла, IV, (328)], а Арифметика охарактеризована величчю та благородством древніх [Капелла, VII, (728)]. Вони з'являються одна за одною у якості дарів на шлюбну церемонію між богом Меркурієм (уособлення Логоса) та дівою Філологією (уособлення любові, прагнення до Логоса). У такий спосіб Капелла вказує, що прагнення (любов) людської душі до пізнання потребує опанування семи дисциплін, щоб мати змогу піднятися до божественного знання.

5. **тексту «Три книги про міфології»** (Mitho lo gia gum III) граматика Фабія Планціада Фульгенція (V–VI ст.), мета якого розтлумачити міфи. Фульгенцій, перебуваючи під впливом роботи Марціана Капелли, створює алегоричні **образи музи Каліоппи та її помічників – Філософії та Уранії**, які й розтлумачують деякі традиційні міфи в оригінальній авторській інтерпретації і в такий спосіб надають йому розраду [Fulgentius 1972: 45].
6. **робіт Августина Аврелія** (IV–V ст.) «*De ordine*» («Про порядок») та «*De beate vite*» («Про блага життя»). У цих сократичних діалогах Августин формує літературний образ власної **матері Моніки як мудрої наставниці**. У «*De ordine*» він стверджує, що вона полюбила мудрість через Святе Письмо і тепер не боїться життєвих негараздів та навіть смерті. Такий стан духу вважається найдосконалішим серед філософів, а отже Августин готовий піти до неї в учні. [Augustine, *De ordine* I. 11. 32–33]. У роботі «*De beate vite*», що пов'язана з однойменною роботою Сенеки, Августин ще точніше висловлюється про роль матері у філософії. Зокрема у діалозі з нею він підкреслює, що вона рішуче заволоділа самою цитаделлю філософії: «*Ipsam, inquam prorsus mater, arcem philosophiae tenuisti*» [Augustini, *De beate vite* II, (90)]. Створюючи літературний образ матері Моніки, Августин, на думку американського професора Річарда Апшера Сміта¹¹, знаходився під впливом ідеї жіночого християнського життя, що набула поширення у IV ст. поміж римських аристократок. **Християнський образ римських благочестивих дам** (IV ст.): **Аніції Фальтонії Проби, Марцелли та Паули Римської**, а також **Меланії Старшої та Меланії Молодшої** – це втіленням мудрого життя. Окрім інтенсивного духовного життя в молитві «ці жінки були освічені» [Smith 2009: 106]. Вони поширювали тексти-коментарі й переклади, могли вільно читати псалми на івриті,

вступали в теологічні дебати з єресями. Жінки з вищих кіл часто виявлялись єдиними, у кого можна було позичити нові книжки для копіювання [Браун 2003: 382–383]. Так, **Аніція Фалтонія Проба** – онука знаної поетеси Фальтонії Бетиції Проби, була відома своїм меценатством та заснуванням, за рекомендацією Августина, *domestica ecclesia* – домашньої церкви. У свою чергу, **Марцелла**, засновниця *monasterio* в Римі, особисто була знайома та листувалась із св. Ієронімом, що вчив її філології та екзегетиці. Монастерію св. Марцелли – це спільнота благородних римських дам, що рано овдовіли і вирішили вести монастирський спосіб життя. Саме св. Ієронім здійснював духовний патронаж над цим об'єднанням. До спільноти Марцелли приєдналась і **Паула Римська**, яка пізніше здійснила паломництво у Святу землю разом з дочкою та св. Ієронімом де прийняла постриг та «використала свої матеріальні цінності для заснування монастиря» [Браун 2003: 380]. **Меланія Молодша**, онука, **Меланії Старшої**, разом з чоловіком Пініаном були друзями з Августином з яким познайомились під час свого перебування у Тагасті й проводили багато часу в спілкуванні.

Літературний образ дами Філософії, що сформував Северин Боецій, увібрав повноту багатовікової традиції від греко-римської міфології через античну філософію до християнської релігії: від Афіни Паллади (втілення розумності) через Діотіму (втілення пізнавальної мудрості) до св. Моніки (втілення святості благочестивої дами).

Неоплатонічне сходження

Образ прекрасної дами, що являється у «Розраді» Боеція виконує не лише психотерапевтичну роль, а й гносеологічну. Описуючи ошатний одяг Філософії у стилі дів-дисциплін Марціана Капелли, Боецій не забуває позначити його філософським символізмом: «*hagum in extrema margine П Graecum in supremo uero θ, legebatur intextum. Atque inter utrasque litteras in scalarum modum gradus quidam insigniti uidebantur quibus ab inferiore ad superius elementum esset ascensus*» («на їхньому нижньому краї можна було прочитати вигиптуване грецьке Π, на верхньому – вирізьблювалась Θ, а між тими двома літерами впадали в вічі подібні до драбини східці, що ними можна було піднятися від нижньої аж до верхньої літери») (*пер. Андрія Садомори*) [Boethius, *Philos. Cons.* I, I. (15)]. Символ здіймання у гору, властивий як традиції неоплатонізму, так і християнству, розкриває своє значення завдяки тлумаченню грецьких літер. Так, у філософії грецьке «Π» позначає практичну філософію, а літера «Θ» – теоретичну. **Перші три книги** «Розради» описують підняття **у межах практичної філософії** як життєвої практики, а **останні дві книги – підносять розум до теоретичної**

філософії як споглядального життя. Ця пізнавальна медитація розпочинається Боецієм на рівні: *sensus* (чуттів) – I книга, продовжується на рівні *imaginatio* (уяви) – II Книга, триває на рівні *ratio* (розуму) – III Книга, вивисується на рівень *speculatio* – (спекулятивного пізнання) – IV книга та довершується рівнем *intelligentia* (інтелекту) – V книга. *Загальний вектор можна позначити як від множинного до єдиного, або уподібнення розуму людини, що пізнає окреме, до божественного знання про світ як ціле – теозис (обожнення).*

У *чуттєвому пізнанні* Боецій здійснює ревізію власної палітри переживань. Взірцем для нього слугує стоїчна концепція *atoraxia* – свободи від пристрастей та августинівський стиль сповіді. *Пізнання на рівні дії/уяви* потребує перегляд уявлень про цінність речей (Фортуни) у стилі Аристотелевого протрептика. Критерій – справжнє благо невід’ємне від людської природи. *Розумове пізнання аналізує* варіації благ у пошуках справжнього блаженства. На цьому етапі медитація трансформується у сократичний діалог, орієнтиром якого є пошук досконалого блага або *summit bonum*, у ролі якого виступає Бог. Неможливо і уявити собі щось краще за Бога¹²: «Nam cum nihil deo melius excogitari [...]» [Boethius, Philos. Cons. III, X (25)]. *Спекулятивне пізнання* остаточно змінює практичну настанову на теоретичну та, використовуючи силогістику, доходить висновку, що все у світі справедливо взаємопов’язане в єдине ціле, в якому немає місця злу. *Інтелігенція, як спосіб пізнання*, також виражена Боецієм завдяки ланцюжку силогізмів-розмислів. Як пізнавальний етап, вона дозволяє уподібнитись до досконалості божественного бачення речей в єдиному образі, завдяки безпосередньому схопленню, а отже, повернутися додому (див. Boethius, Philos. Cons. Philosoph, IV, I, (35)).

Боецієва неоплатонічна медитація – це приклад інтелектуального перетворення від розумового сум’яття до впорядкованого та цілісного мислення, що здійснене у вишуканій літературній формі з посиланнями на численні філософські традиції Античності, що об’єднанні під знаменами неоплатонізму. Втім у цій неоплатонічній мандрівці не варто ставити крапку. Адже не на всі питання Боецій, як і його вчитель Августин у своєму «Soliloquium», дає остаточної відповіді. І тому можна припустити, що «Розрада», як філософська робота, планувалась автором в якості першої частини в якій він займає позицію неоплатонізму, а в другій – спробує перевірити надійність християнського ґрунту для пояснення контрверсійних питань світобудови. Хоча, можливо, це завдання Северин Боецій залишив для наступних філософів – відомих схоластів Середньовіччя – Ансельма Кентерберійського та Томи Аквінського, що продовжать лінію розмислів «останнього римлянина та першого схоласта».

Примітки

¹ *magister officiorum* – перший міністр королівства, очільник усіх державних служб.

² Боецію було висунуто звинувачення в державній зраді: 1. за зв’язки з Візантією з метою відновлення втраченої Римом свободи під час правління остготів; 2. за намагання захистити сенаторів шляхом приховування таємного листування в якому ображається «велич Теодоріха»; 3. займався магією та святотатством (це звинувачення Боецій рішуче відкидав).

³ Рівка Зім, професорка кафедри англійської мови та літератури Королівського коледжу Лондона, що спеціалізується з ранньомодерної літератури.

⁴ У римській літературі існують приклади одночасного використання цих двох форм сатури, наприклад, робота Сенеки «Огарбузнення божественного Клавдія» [Альбрехт 2002: 280].

⁵ Марціан Капелла – латинський письменник, учений-енциклопедист першої половини V ст. н. е.

⁶ Генрі Чедвік (1920–2008) – британський академік, спеціаліст з історії ранньої Церкви.

⁷ На думку німецького філолога-класика Вернера Йегера (1888–1961), «Протрептик» Аристотеля належить саме до раннього періоду, тобто перебування Аристотеля в Академії Платона у якості учня або старшого викладача.

⁸ Сет Лерер, заслужений професор літератури в Каліфорнійському університеті Сан-Дієго. Його спеціалізація – історичний аналіз англійської мови, також він відомий своїми дослідженнями текстів Джеффри Чосера.

⁹ Джон Олександр Мейренбон (1955), доктор, професор університету Італійської Швейцарії. Він спеціалізується на середньовічній філософії, зокрема постатях Северина Боеція, Августина Аврелія та П’єра Абеляра.

¹⁰ Кетлін Вайдер, професорка відділення літератури, філософії та мистецтва університету Мічигану. Вона спеціалізується на феноменології та філософії свідомості.

¹¹ Річард Апшер Сміт, доктор, професор філософського факультету францисканського університету Стюбенвілля, США, спеціалізується на класиці

¹² «Бог, те краще чого годі й уявити» – цей філософський аргумент буде розвинутий в роботі Ансельма Кентерберійського «Прослогіон» у формулювання: Бог – «дещо, від чого не можна помислити більшого» [Anselmus Cantuariensis, Proslogion II].

Список використаної літератури

- Альбрехт, М. (2002). *От Андроника до Бозэция*, в: *История римской литературы*. Москва: Греко-латинский кабинет Ю. А. Шичалина, Т. 1, 704 с.
- Ансельм Кентерберійський (2012). *Монологіон. Прослогіон* / пер. з лат. Р. Паранько, Львів: УКУ, сс. 165–221.
- Боецій, С. (2002) *Розрада від філософії* / Пер. з лат. А. Содомора; Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 146 с.
- Браун, П. (2003) *Тіло і суспільство. Чоловіки, жінки і сексуальне зречення в ранньому християнстві*. Київ, Мегатайт, 520 с.
- Марциан, К. (2019) *О бракосочетании Филологии и Меркурия*. Москва; СПб.: Центр гуманитарных инициатив, Петроглиф, 400 с.
- Платон (2018) *Бенкет* / пер. з давньогрецької Уляна Головач. Вид. 2, випр. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 220 с.
- Augustine, Aurelius (2007) *On Order [De Ordine]*, Silvano Borruso (trans.), St. Augustines Press, 128 p.
- Augustini, Aurelii. *Soliloquiorum libri duo/LIBER PRIMUS/OPERA OMNIA - editio latina (PL 32)*. Дата звернення: 18.05.2021. Режим доступу: <https://www.augustinus.it/latino/soliloqui/index2.htm>.
- Boethius (1973) *De consolatione philosophiae*, translated by Stewart, H. F., Rand, E. K., Tester, S. J., in: *The Theological Tractates and the Consolation of Philosophy by Boethius*, Loeb Classical Library, pp. 128–413.
- Cicero, M. Tullius (1918). *Tusculanae Disputationes*. M. Pohlenz. Leipzig. Teubner.
- Chaucer, G. (1899) *Boethius. De Consolatione Philosophie*, in: *The Complete Works of Geoffrey Chaucer*, vol. 2 (Boethius, Troilus), Oxford, Clarendon Press. 2 vols. pp. 1–136.
- Chadwick, H. (1981) *Boethius: The Consolations of Music, Logic, Theology and Philosophy*, by. pp. xvi+313. Oxford, Clarendon Press, 452 p.
- George, L. (2006) *Gender Equity: In Search of Diotima's Place With the Ancient Philosophers*, Central Connecticut State University, 10 p.
- Fulgentius (1972) *The mythographer*. Translated from the Latin by Leslie George Whitbread, The Ohio State University Press, 258 p.
- Lerer, S. (1985) *Boethius and Dialogue: Literary Method in The Consolation of Philosophy*. Princeton, Princeton University Press, 278 p.
- Parkes, M. B. (1991) *Scribes, scripts and readers: studies in the communication, presentation and dissemination of medieval texts*, London, Hambledon Press, 317 p.
- Rivkah, Z. (2014) *The consolations of writing: literary strategies of resistance*

- from Boethius to Primo Levi*, Princeton University Press, 336 p.
- Senecae, A. (1884) *De tranquillitate animi*, in: *Dialogorum Libri*. H. A. Koch, ed. J. C. Wohler, University of Toronto Press, 292 p.
- Smith, R.U. (2009) *Saint Monica and Lady Philosophy*. Carmina Philosophiae. Vol. 18, pp. 93–125.
- Wider, K. (1986) *Women philosophers in the Ancient Greek world: Donning the mantle/ Hypatia*, 1(1), pp. 21–62.

Инна Савинская

В ПОИСКАХ ЛИТЕРАТУРНЫХ ИСТОЧНИКОВ ДИАЛОГА «DE CONSOLATIONE PHILOSOPHIAE» СЕВЕРИНА БОЭЦИИ

В статье представлено исследование разнообразия литературных форм и жанров философского диалога Северина Боэция «Утешение Философией». Работа Боэция объединила аспекты сатуры, утешения, протреттика, солилоквия и диалога. В особенности, акцент сделан на рассмотрении образа дамы Философии, генеалогия которого отсылает к греческой мифологии, философии Платона, Луция Аннея Сенеки, Марциана Капеллы и Августина Аврелия. Стилистика «Утешения» позволяет развернуть лечебную терапию припоминания собственного Я в контексте неоплатонического восхождения от vita activa к vita speculativa. Иерархия внутреннего восхождения выражена в понятиях теории познания: sensus, imaginatio, ratio, speculatio, intelligentia, подробное рассмотрение которых найдет свое продолжение в трактатах философов Средневековья и Нового времени.

Ключевые слова: утешение, протреттик, солилоквий, диалог, неоплатоническое восхождение, дама Философия.

Inna Savynska

IN SEARCH OF LITERARY SOURCES OF DIALOGUE «DE CONSOLATIONE PHILOSOPHIAE» BY SEVERIN BOETHIUS

The paper examines the literature basic of Severin Boethius work «The Consolation of Philosophy». The author starts with the historical context of the appearance of the text and then goes to consider its variety of literary genres and forms. Main of them are satura Menippea, consolation, protreptic, soliloquy and dialogue. Textual and conceptual analyses have relieved the connection between Boethius's «The Consolation» and the works of other famous authors of Antiquity among them there are Plato, Aristotle, Seneca, Cicero, and St. Augustine. As a connoisseur of Antiquity, Boethius uses literature to explain his philosophical ideas.

In addition, the author of the article suggests an analytical review of the

image of the Lade Philosophy in «Consolation». The genealogy of this literary character refers to the Greek mythology, Plato's «Symposium» and «Crito» dialogues, Martianus Capella's work «On the Marriage of Philology and Mercury» and Augustine's the literary image of St. Monika.

The article reconstructs an epistemological methodology of Boethius's Neoplatonic dialogue that consists of five stages and describes a therapeutic role of philosophy in the traditions of Plato and Stoics. The essence of this role is a mind therapy. Philosophy teaches us to see the world as a whole, to describe it in clear notions and judgments. According to the text of «Consolation», Boethius takes us to make an intellectual Neoplatonic climbing from practical (ethic) to theoretical (metaphysic) philosophy – from *vita activa* to *vita speculativa*. The main aim or the top of this Neoplatonic meditation is a contemplative life or reminding own Ego.

The great ideas of this work have the significant influence on Medieval and Renaissance philosophy and literature.

Keywords: Lady Philosophy, Neoplatonic dialogue, *satura*, mind therapy.

References

- Albrecht, M. (2002). *Ot Andronika do Boetsiya*, in: *Istoriya rimskoi literatury*. Moskva, Hreko-latynskiy kabinet Yu. A. Shychalyna, vol. 1, 704 p.
- Anselm Kenterberijski (2012) *Monolohion. Proslohion* [Monologion. Proslogion] per. z lat. R.Paranko, Lviv: UKU, pp. 165–221.
- Boetsii, S. (2002) *Rozrada vid filosofii* [The Consolation of Philosophy] Per. z. lat. A. Sodomora; Kyiv, Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy», 146 p.
- Braun, P. (2003) *Tilo i suspilstvo. Choloviky, zhinky i seksualne zrechennia v rannomu khrystyianstvi* [Body and society. Men, women and sexual renunciation in early Christianity], Kyiv, Mehataip, 520 p.
- Martian, K. (2019) *O brakosochetanii Filologii i Merkuriya* [On marriage between Philology and Mercury], Moskva; SPb.: Tsentr gumanitarnykh initsiativ, Petroglif, 400 p.
- Platon. (2018) *Benket* [Symposium], per. z davnohretskoi Uliana Holovach. Vyd.2-he, vypr. Lviv: Vydavnytstvo Ukrainskoho katolytskoho universytetu, 220 p.
- Augustine, Aurelius (2007) *On Order* [De Ordine], Silvano Borruso (trans.), St. Augustines Press, 128 p.
- Augustini, Aurelii. *Soliloquiorum libri duo/LIBER PRIMUS/OPERA OMNIA - editio latina* (PL32). Retrieved May 18, 2021 from <https://www.augustinus.it/latino/soliloqui/index2.htm>.
- Boethius (1973) *De consolacione philosophiae*, translated by Stewart, H. F., Rand, E. K., Tester, S. J., in: *The Theological Tractates and the Consolation*

- of Philosophy by Boethius*, Loeb Classical Library, pp. 128–413.
- Cicero, M. Tullius (1918). *Tusculanae Disputationes*. M. Pohlenz. Leipzig. Teubner.
- Chaucer, G. (1899) *Boethius. De Consolatione Philosophie*, in: *The Complete Works of Geoffrey Chaucer*, vol. 2 (Boethius, Troilus), Oxford, Clarendon Press. 2 vols. pp. 1–136.
- Chadwick, H. (1981) *Boethius: The Consolations of Music, Logic, Theology and Philosophy*, by. pp. xvi+313. Oxford, Clarendon Press, 452 p.
- George, L. (2006) *Gender Equity: In Search of Diotima's Place With the Ancient Philosophers*, Central Connecticut State University, 10 p.
- Fulgentius (1972) *The mythographer*. Translated from the Latin by Leslie George Whitbread, The Ohio State University Press, 258 p.
- Lerer, S. (1985) *Boethius and Dialogue: Literary Method in The Consolation of Philosophy*. Princeton, Princeton University Press, 278 p.
- Parkes, M. B. (1991) *Scribes, scripts and readers: studies in the communication, presentation and dissemination of medieval texts*, London, Hambledon Press, 317 p.
- Rivkah, Z. (2014) *The consolations of writing: literary strategies of resistance from Boethius to Primo Levi*, Princeton University Press, 336 p.
- Senecae, A. (1884) *De tranquillitate animi*, in: *Dialogorum Libri*. H. A. Koch, ed. J. C. Wohler, University of Toronto Press, 292 p.
- Smith, R.U. (2009) *Saint Monica and Lady Philosophy*. *Carmina Philosophiae*. Vol. 18, pp. 93–125.
- Wider, K. (1986) *Women philosophers in the Ancient Greek world: Donning the mantle/Hypatia*, 1(1), pp. 21–62.

Стаття надійшла до редакції 3.04.2021

Стаття прийнята 2.05.2021